

Ontsluiting is het devies

Dat de douane van de Verenigde Staten nu ook de laptop van reizigers desgewenst voor onbepaalde tijd mag vasthouden en doorzoeken, vindt ze absoluut niet kunnen. 'Ik lig er gewoon wakker van. Al mijn werk zit op mijn laptop. Stel u voor dat daar iets fout mee gaat, of dat ik al die informatie een tijdlang moet missen, ik mag het niet gedroomd hebben. En dan heb ik het nog niet eens strikt genomen over mijn privacy, maar vooral over mijn werk en mijn research. Op mijn laptop zitten duizenden bestanden, bestemd voor zowel het onderwijs als voor onderzoek. En daarnaast nog heel veel documentatie in pdf-formaat. Ik heb wel een back-up, maar die is niet recent genoeg meer. Ik ga me zo snel mogelijk een externe drive aanschaffen. Ik vind het ongehoord, 't is pure pesterij. Op zo'n grove maatregel zou toch een storm van verontwaardiging moeten komen? Dat hoop ik in elk geval van harte.'

Sophie De Schaepdrijver (° Kortrijk, 1961) studeerde geschiedenis in Brussel en Firenze. In de jaren '80 gaf ze les aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, in 1990 promoveerde ze aan de Universiteit van Amsterdam. Ze doceerde moderne Europese geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden en verhuisde vervolgens naar de Verenigde Staten, waar ze college gaf in New York. Sinds 2000 doceert ze moderne Europese geschiedenis aan de Pennsylvania State University. In 1995 was ze Fellow aan het National Humanities Center in North Carolina, in 2005 aan het Netherlands Institute for Advanced Studies (NIAS) te Wassenaar. Ze is auteur van onder meer *De Grote Oorlog: het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (1997, bekroond met de Arkprijs van het Vrije Woord) en van de bundel *Taferelen uit het burgerleven: essays en aantekeningen* (2001). Ze publiceerde over migratie, 19de-eeuwse steden, nationalisme, burgerlijke cultuur en de hedendaagse VS.

Bij wijze van entree vroeg ik haar in de tuin van het ouderlijk huis of ze in Pennsylvania, behalve haar familie, nog wel iets meer van haar geboorteland mist.

In deze rubriek praat Laurens De Keyzer met (Bekende) Vlamingen voor wie onze sector een cruciale rol speelt of heeft gespeeld in hun werk. Zij spreken openhartig over hun ervaringen met archieven, bibliotheken, documentatiediensten...

Laurens DE KEYZER is auteur/columnist
laurens.de.keyzer@telenet.be

De plekken zelf. En dan vooral Brussel. Maar vraag me niet waarom, want ik weet het niet. Ik ben van de stad beginnen houden toen ik daar ging studeren, en de liefde is gebleven. Ik heb ook in Firenze gestudeerd, volgens veel mensen is dat een van de mooiste steden ter wereld. Architecturaal kan ik me daar zeker een en ander bij voorstellen, uiteraard, maar toch heeft Firenze me veel minder gepakt dan Brussel. In Firenze kom je nooit voorbij de oppervlakte, je komt er niet in. Een zelfgenoegzame stad, vind ik. Brussel niet. Of je voelt je er thuis, in die stad met haar vele dorpen, of niet. Ik dus wel.

Ik kom er ook vaak als historica, omdat er binnen mijn onderzoeksveld zoveel archiefmateriaal bewaard wordt. Onlangs bijvoorbeeld was ik nog in de *Archives et musée de la littérature*, à propos een buitengewoon aangenaam archief, met heel behulpzame mensen. Ik zocht er een manuscript van een Belgische schrijfster, een dagboek dat ze tijdens de Eerste Wereldoorlog schreef. Foto's van manuscripten nemen is vaak verboden, dus moest ik me behelpen met het tijdverslindende nemen van notities, vooral ook omdat ik die dag de energie niet had om fotokopieën te maken. Ik heb in mijn loopbaan tienduizenden fotokopieën genomen, en eerlijk gezegd, dat ben ik eigenlijk beu. Het klinkt ook nogal ouderwets, ja, omdat we nu toch in een tijd leven van veel doeltreffender oplossingen. Ik ga de directeur van het archief, Marc Quaghebeur, dan ook voorstellen om dat oorlogsdagboek digitaal ter beschikking te stellen. Zoals men dat in Gent bijvoorbeeld gedaan heeft met het oorlogsdagboek van Virginie Loveling. Een prachtig initiatief van de onvolprezen Sylvia Van Peteghem. Het laat me toe om vanop afstand te snuisteren in de Boekentoren van Gent, dat is een ongelooflijke sprong voorwaarts – je zit meteen aan de bron, je kan telkens terug naar het document, je hebt de tijd om tussen de regels door te lezen, om na te denken over dwarsverwijzingen, over wat er niét wordt gezegd, over taalgebruik...

Steeds meer bronnen over de Eerste Wereldoorlog werden in de jongste jaren ontsloten – maar we komen dan ook van ver. Een anekdote. In de zomer van 1995 vroeg ik in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel de *Libre Belgique* op uit de periode 1915-1918. "Dat zal niet gaan, madame," zei de suppoost, "want het was toen oorlog en dan waren er geen gazetten." Ik wees de man erop dat er toen wel degelijk verzetskranten verschenen; sterker, dat de *Libre Belgique* als verzetskrant wereldberoemd was. Bij de afdeling tijdschriften van de KB was dit dus niet bekend. Plus, ze hadden die kranten gewoon niet. En weet je waar ik ze dan wél vond? In niet minder dan vijftien universitaire bibliotheken in de States (zoals ik zei, de *Libre* was in de oorlogsjaren wereldberoemd). Ik wil maar zeggen, vroeger was het hier soms echt huilen met de pet op. Maar de afdeling Tijdschriften van de Koninklijke Bibliotheek heeft sinds de komst van Marc Dhoore aanmerkelijk aan dynamiek gewonnen.

Het hangt vooral van de mensen af, ja, natuurlijk. Van hun professionalisme, hun gedrevenheid, hun langetermijnvisie,

hun wil tot vooruitgang. Een ander voorbeeld. Dr. An Kelders is het hoofd van de afdeling Manuscripten bij de Koninklijke Bibliotheek. Als historica weet ze wat onderzoekers nodig hebben. Maar, als je niet weet wie het hoofd van de afdeling is, kom je vaak terecht bij een zaalsuppoost – en dat kan op een ramp uitdraaien. Dan vraag je een document op om bot te horen: 'Dat hebben we niet', terwijl je honderd procent zeker weet dat het er ligt. Tja, wat doe je dan? Vragen naar iemand als mevrouw Kelders. Als je haar kent.

Over het algemeen vind ik suppoosten in Amerika behulpzamer dan bij ons. Ik zeg er meteen bij dat je ook hier op eerstelijnsniveau bijzonder behulpzame mensen vindt, bijvoorbeeld bij het SOMA (*Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij*), en tegenwoordig ook bij het Rijksarchief – dat laatste mag ook wel, want daar hadden ze tot voor een paar jaar iemand in dienst die het als zijn belangrijkste opdracht beschouwde om de bezoekers af te schrikken. Zo iemand hoorde daar toch niet thuis?

Als eerstelijns hulp denk ik in eerste instantie aan uitgebreidere websites, waarop bezoekers de juiste weg gewezen wordt. Een tweede suggestie: waarom niet meer historici (en mensen uit aanverwante disciplines) als zaalsuppoosten tewerkstellen? De meesten onder hen zouden zich vanuit hun eigen interesses en studiedomeinen dichter betrokken voelen bij de werking en de uitstraling van het instituut, en zouden vandaar ook behulpzamer zijn ten aanzien van mensen die daar onderzoekswerk komen verrichten.

Je leert natuurlijk sowieso de weg kennen. Op de duur weet je wel aan wie je met redelijke kans op succes iets kunt vragen. Maar het probleem is dat die behulpzame mensen dan zowat iederéén op hun dak kriegen...

Nu goed, in Frankrijk voelt een mens zich nog veel meer ongewenst dan in sommige Belgische archieven. In Frankrijk zijn de suppoosten ronduit bars en onvriendelijk. Maar: ze hebben inventarissen en daar zit een voor onderzoekers heel bruikbare logica in. Je kunt dus zelf op weg. Neem daartegenover bijvoorbeeld ons eigen archief van Buitenlandse Zaken, dat is berucht, daar krijg je de inventaris zelfs niet eens te zien. Dat gaat wel héél ver. In de States bestaat de Freedom of Information Act, daar hóórt een staatsarchief informatie voor burgers te ontsluiten, en daar krijg je de inventarissen wel degelijk onder ogen, altijd. Vaak staan ze trouwens online.

*

Ik heb de stellige indruk dat het er in de sector van archief en documentatie op het vlak van verwerking, openheid, dienstbaarheid en efficiëntie in Vlaanderen steeds beter aan toegaat. Maar federaal niet. Door gebrek aan middelen, door tekort aan personeel. Weet u dat er in het Rijksarchief van Brussel minder mensen fulltime in dienst zijn dan in het

Provinciaal Archief van 's Hertogenbosch? Dat zegt genoeg, niet?

Onze archivariissen en bibliothecarissen zijn professioneel genoeg, maar worden ze ondersteund? En is ontsluiting voor iedereen een prioriteit? Ontsluiting niet alleen van bronnen, maar ook van onderzoek. In België wordt heel wat historisch onderzoek nooit gepubliceerd. Neem nu doctoraatscripties. Die scripties vormen het gros van het primair onderzoek, maar probeer ze maar eens op een gerichte manier te vinden. Wellicht moet er met de promotor een duidelijke afspraak worden gemaakt, zodat er via hem of

haar ook een exemplaar van de scriptie terechtkomt in het archief of documentatiecentrum waar de betrokkene gewerkt heeft. In Amerika worden scripties systematisch online gezet. Dat kan hier ook.

Pas op, in breder perspectief moeten we daarom niet gaan denken dat alle historisch onderzoek straks via het internet kan en dat bibliotheken en archieven overbodig zullen worden. Dat is onmogelijk en vooral onwenselijk. Persoonlijk gebruik ik het internet als wegwijzer. Maar als puntje bij paaltje komt, dan hoor je als historicus naar het archief te gaan, dat is je eigenlijke werkplek. Zeker als historicus van de 19de en 20ste eeuw, dat tijdperk heeft een papierberg gegeneerd die nooit geheel gedigitaliseerd kan worden, en dat hoeft ook absoluut niet – als je er maar je weg in terugvindt.

Maar voor mijn man bijvoorbeeld, die specialist is in de vroegmoderne geschiedenis, is het internet dan weer soms een echte remplaçant van het archief. Hij houdt zich onder andere bezig met het bestuderen van religieuze missies naar China in de 17de eeuw. Veel van het historische materiaal hierover is gedigitaliseerd. Zo zijn bijvoorbeeld de Chinese keizerlijke archieven in 1948 grotendeels naar Taiwan overgebracht en in hun geheel gedigitaliseerd, met een thematische wegwijzer op de koop toe. Een echte schatkamer dus, en perfect ontsloten, zodat je als historicus meteen aan het werk kan.

Ontsluiting is dus het devies. Waarom de helft van je tijd stoppen in het pure zoeken naar materiaal? Je leert er wel vasthoudendheid door, maar veel meer ook niet.

Hoe zit het geschiedenisonderwijs in de States en elkaar? Ik ben er erg over te spreken. Mijn collega's en ik geven per semester (zestien weken) twee colleges heel intensief – je ziet die studenten drie keer per week. Je moet hen vooraf een blauwdruk van de cursus aanbieden: als ze

25 augustus beginnen, weten ze al mooi op tijd wat ze gelezen moeten hebben en waarover we het precies zullen hebben. Een uitgebreide thesis wordt op bachelorniveau niet gevraagd, wel voldoende goed onderbouwde papers onderweg, wat ik een heel goed systeem vind.

Het onderwijs is erg leesgericht. Concreet minstens 150 bladzijden per cursus per week, reken maar uit als je weet dat een student vier cursussen per week volgt. In België leiden we de studenten eerder op tot historisch onderzoek, we sturen ze naar het archief. Daar is veel voor te zeggen, maar met het Bologna-systeem, dat meer modulair is, zal men ook hier wellicht overgaan op een meer leesgerichte opleiding, waarbij studenten pas op hoger niveau naar het archief trekken. Zelf ben ik daar niet tegen. Je doet geen goed historisch onderzoek als je de juiste vragen niet kunt stellen, vanuit een zo breed mogelijke achtergrond. Ik ben er indertijd zelf veel te vroeg ingegooid, vind ik, terwijl ik van veel dingen eigenlijk eerst via lectuur een breder begrip nodig had.

Het Amerikaans universitair systeem is uitstekend, dat meen ik. Ze hebben natuurlijk veel meer middelen dan hier; in België zitten volstrekt briljante mensen, maar ze moeten het met heel weinig doen, en ze zitten vaak in een eng kader. De States kennen veel meer een marktsysteem: je zit er niet aan één instelling vast. Tot voor kort zat in België pakweg 90 % van de universitaire medewerkers al sinds hun eerste kandidatuur aan dezelfde universiteit, omdat de universitaire arbeidsmarkt hier nu eenmaal zo functioneerde – ook dáár komt tegenwoordig overigens verandering in, en we hopen allemaal dat dat onze branche ten goede zal komen.

“

In de States bestaat de Freedom of Information Act, daar hóórt een staatsarchief informatie voor burgers te ontsluiten, en daar krijg je de inventarissen wel degelijk onder ogen, altijd. Vaak staan ze trouwens online.

”

Maar terug naar Penn State: ik ben daar nog steeds serieus onder de indruk van mijn collega's. Iets minder van het bredere publiek – Amerika is een archipel. De culturele en intellectuele verschillen tussen al die eilanden zijn enorm. Mensen die zeer intens lezen naast mensen die niet kunnen lezen. Magnifieke musea naast Las Vegas. Toponderzoek naast *creationism*. Cultuurverschillen bestaan in België ook wel, en ze worden trouwens groter, maar in de Verenigde

Staten vind je op enkele kilometers van de campus echt pure achterlijkheid. Een archipel. Soms vraag ik me af: wat doe ik in dit land? Maar dan kijk ik naar mijn collega's en denk: je kan hier echt wel aan de slag.

*

Niettemin, ik zal me nooit een Amerikaanse voelen. Ik kom jaarlijks minstens twee keer naar België, op vakantie én als werkreis, en soms nog een keertje kort. Voor de rest houd ik me via allerlei kanalen op de hoogte over het moederland. Ik vind de tijd niet om Belgische kranten systematisch online te lezen. Maar ik correspondeer zeer veel via e-mail en ik laat me met graagte informatie toesturen – onder anderen Luckas Vander Taelen doet dat geregeld. Ik volg ook de blog van Joël De Ceulaer. Bij belangrijke gebeurtenissen ontvang ik via e-mail de nieuwsalerts van *De Standaard*, ik weet dus wat hier gaande is. Ook het ouderlijk huis functioneert een beetje als documentatiecentrum, want mijn moeder maakt regelmatig knipselmappen voor mij. En als ik zelf in België ben, dan kijk ik graag nog eens tv – in de States doe ik dat zelden, omdat het nieuws waardeloos is en ik absoluut niet tegen die reclame kan om de zoveel minuten.

België fascineert me, dat kan je ook uit mijn werk aflezen. Of ik ook *Belgen* heb ontmoet? Een Belgische identiteit? Laat ik het zo stellen: er zijn Belgen geweest, en wellicht zijn er nog. Mijn onderzoek heeft me vooral aangetoond dat de verknoctheid van burgers aan België als vaderland echt heeft bestaan. Niet alleen van de kant van Franstaligen, volstrekt niet, ook van Vlamingen. Tegelijk echter heb ik geleerd dat je niet kunt spreken over *de* Belgische ervaring, net zomin als over welke 'nationale' ervaring dan ook.

Toch vind ik het zinvol om dit land ook als geheel te bekijken, omdat het als land collectieve ervaringen heeft gekend, al vielen die dan voor verschillende categorieën burgers verschillend uit. En om terug te komen op die vaderlandsliefde: die hééft bestaan. Thans niet langer: niemand sterft nog voor zijn vaderland, hier niet en elders niet.

Het doel van mijn werk binnen die context is te proberen de motivatie van de mensen te reconstrueren, meer bepaald dan in een tijd waarin patriotisme nog als deugd gold. Over de Tweede Wereldoorlog staan we wat dat betreft al redelijk ver, het historische onderzoek over die periode is indrukwekkend. Maar rond de Eerste Wereldoorlog blijven we met veel gaten, onduidelijkheden en blinde vlekken zitten. Zeker op het niveau van gewone burgers. Vandaar dat ik ontsluiting vooral van persoonlijke getuigenissen zo belangrijk vind.

Eigenlijk zou ik mijn project van *De Grote Oorlog* willen hernemen, want sinds de publicatie en de herdrukken van dat boek hebben collega's prachtig onderzoek verricht en ben ikzelf vele files met archiefnotities rijker. Graag zou ik de tijd en de concentratie vinden om bekende naast nieuwe

draden weer op het weefgetouw te zetten. Ik sta nog steeds achter mijn eerste boek, ik heb nog maar zelden dingen gevonden die echt niet kloppen, maar ik zou andere accenten leggen, en het werk publiceren met veel meer voetnoten en een zeer uitgebreide bibliografie en bronvermelding. (Ik had zowat duizend voetnoten in mijn eerste manuscript, maar die zijn er op verzoek van de uitgever uitgehaald.) Of het ervan komt, weet ik niet – het onderwerp wordt met het jaar omvangrijker, en hoe meer ik denk te weten, hoe minder ik besef te weten. Maar als het er ooit van komt, wil ik het werk in het Engels publiceren. Het onderwerp is tenslotte ook elders enorm populair. Men kijkt terug op de twintigste eeuw en zegt: waar is dat allemaal begonnen? Wat hebben de gewone mensen meegemaakt, wat zijn hun verhalen? Wat ik daarnet precies bedoelde met de motivatie van mensen in oorlogstijd? Een voorbeeld. Ik publiceer over afzienbare tijd bij het Rijksarchief Brussel een oorlogsdagboek, een uitzonderlijk document uit hun collectie dat ik van context voorzie. De werktitel is *Family Dramas of War*, omdat het dagboek oorlogservaringen én familiedrama's door elkaar weeft. Het dagboek is in het Engels geschreven, en mijn inleiding eveneens. Als academicus moet je steeds meer in het Engels publiceren, en in mijn positie natuurlijk al helemaal, zeker als ik wil dat mijn studenten eventueel kunnen meelesen.

“

Ik heb de stellige indruk dat het er in de sector van archief en documentatie op het vlak van verwerking, openheid, dienstbaarheid en efficiëntie in Vlaanderen steeds beter aan toegaat. Maar federaal niet. Door gebrek aan middelen, door tekort aan personeel.

”

Het dagboek is geschreven door een Brusselse dame van Engels-Duitse afkomst – ze koos overigens gaandeweg de kant van de Duitsers. Ik ben ook gaan spreken met afstammelingen van haar. Wat mij naast de eigenlijke feiten boeit, is hoe zij haar ervaring zelf *duidt*. Hoe motiveert zij in haar dagboek haar persoonlijke evolutie in die jaren, haar houding, haar standpunten? Breder nog, hoe stellen mensen hun tijd te boek? Welke positie neemt de burger in tijden van vreemde bezetting in? Is zo'n materiaal weinig objectief? Gelukkig maar! Mij interesseert precies de subjectiviteit daarin, want pas dan kan ik iets van de motivatie van die mensen achterhalen en situeren. En die in het beste geval ook begrijpen.